

jára tudunk komolyan következtetni, úgy véljük, hogy a kódex a pécsi dömés studium particulare számára íródott. Erre vall az is, hogy a kódex mind a négy traktátusa szerzetesek munkája, az első éppen dominikánusé. De még ennél is fontosabb, hogy az ún. Pécsi Egyetemi beszédek csak egy iskola keretéből nőhettek ki.¹⁶ Továbbá: már Harsányi András rámutatott arra, hogy a pécsi dömés rendház az 1476–1521. években, tehát kerekén ötven év alatt 24 rendtagot neveltetett külföldi egyetemeken és ennek alapján joggal írhatta: „Önként kínálkozik annak feltevése, hogy egy konvent, melynek tagjai közül annyian járnak külföldre és ilyen eredményeket érnek el, különösen nagy gondot fordított frateri minél kitűnőbb kiképzésére. Ezt pedig nyilván úgy tudta könnyen biztosítani, ha a helyszínen, magában a konventben, magasabb fokú iskolával rendelkezett.”¹⁷

Csakhogy itt fölmerül a nehézség: miért nem egy dömés fráter másolta ezt a kódexet? A rejtélynek talán az a megoldása, hogy a dominikánusok inkább prédikáltak, mint kódexeket másoltak és ezért kérték föl a szép kézírású és bizonyára rászoruló Veresmarthyt, hogy ezt a munkát kellő ellenszolgáltatás fejében végezze el.

A kódex írásának ideje nem vitás. Az 1. traktátus 1431-ben, a második 1432-ben, a harmadik és negyedik 1432 és 1437 között íródhatott. Ezt igazolják a kódexben talált vízjegyek is, melyeket Briquet alábbi sorszámok alatt föltüntetett rajzokkal véltük azonosítani: 4464., 5950., 6384., 6498.¹⁸

Petrovich Ede

A magyar rimes-időmértékes verselés történetéhez

Egyik útirajzában Szauder József felkeszítve szavakkal hívja fel figyelmünket a XVIII. századi pozsonyi protestáns papnak, Mossóczi-Institoris Mihálynak gazdag levelezésére, amelynek közel ötezer darabját a Szlovák Tudományos Akadémia központi könyvtára (az egykori pozsonyi evangélikus liceum könyvtára) őrzi. Szauder ezeket írja: „A tizenharmadik század végi, tizenkilencedik század eleji Magyarország művelődéstörténetének olyan kincsébányája fölé hajolunk, amelyenhez fogható sehol Európában nem találunk; annyira a népeknek s nemzeteknek még a polgári nacionalizmus kialakulása előtti forró, bensőséges együttműködését tárja elénk a tizenharmadik századi Magyarország területén.”¹⁹

Ez a szép mondat a könyvtárnak szinte egész XVIII. századi anyagára áll, így arra a *Collectio variorum carminum* (jelzése: 5721) című kolligátumra is, amelyet egyik pozsonyi tanulmányutunk alkalmával Ján Čaplovič igazgató szíveségéből forgathattunk.

Latin és német, magyar és szlovák alkalmi versek és gyászbeszédek teszik ki a vastag kolligátum törzsanyagát: jórészt XVIII. századi nyomtatványok, de akadt köztük több kézirat is. A kolligátumban összefűzött majdnem minden munka szép dokumentuma a nemzeti-ségek „forró, bensőséges együttműködésének” az egykori Felvidék és Nyugat-Magyarország területén. A kolligátum 132. darabja például egy kézirat, Pataky György pozsonyi lakatosnak — neve után ítélve magyar embernek — szlovák üdvözlő-verse Gombos Mihály polgármester nevenapjára, 1776-ból. (Szlovákon itt természetesen a felvidéki protestánsoknál használt, erős szlovákizmusokkal teli, bibliai cseh nyelvet kell értenünk.)

A gyűjtemény 134. darabja egy névtelen szerző — valószínűleg Mossóczi-Institoris Mihály — szlovák gyászverse 1770-ből (*Poslednj Hlas Vmjragjcy Matky* = A haldokló anya utolsó szózata), amely azonban egy magyar nemesasszony, Szerdahelyiné Plathy Borbála temetésére készült. 1786-ban pedig — ez a kolligátum 192. darabja — a szlovák származású Andreas Demian az ugyancsak szlovák származású Georg Stretschko-hoz, a pozsonyi evangélikus liceum rektorához Klopstock patétikus stílusában írott német ünnepi ódát intéz.

Ennek a poliglott környezetnek egyik központi alakja Mossóczi-Institoris Mihály (1731–1803), egy szlovákajkú túróci kismemesi család sarja, a pozsonyi magyar és szlovák evangélikus gyülekezet papja. Magyarul jól megtanult, hiszen 1750-től több éven át a debreceni kollégium diákja volt, s nyomtatásban közzétett műveinek jelentős százaléka is magyar nyelvű.²

A kolligátum 49. darabja Mossóczi-Institoris kézíratos magyar verse 1762-ből, Jeszenák Pál halálára. A hetvennyolc éves korában elhunyt Jeszenák buzgó híve volt a Habs-

¹⁶ PETROVICH EDE: A pécsi egyetemi beszédgyűjtemény. CSIZMADIA: Jubileumi Tanulmányok: A Pécsi Egyetem Történetéből, Pécs. 1967. 163.

¹⁷ HARSÁNYI ANDRÁS: A domonkosrend Magyarországon a reformáció előtt, Debrecen. 1938.

¹⁸ BRIQUET: Dictionnaire Historique des Marques du Papier.

¹⁹ SZAUDER JÓZSEF: Ciprus és obelisz, Bp. 1963. 352.

² SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái. Bp. 1897. V. köt. 140–143.

burgoknak, királyi tanácsosi címet is nyert, ugyanakkor mecénása volt protestáns hitfeleinek is. Katona István úgy tudja róla, hogy Seneca egyik munkáját is magyarra fordította.³

A tizenöt strófás vers nem jelent különösebb esztétikai értéket. Teljes címe: *Gyászos szívnek fohászokodási, mellyekkel a' néhai nagy tekintetű, nemzeti és vitéző Jeszenák Pál Úrnak holtl tetemeit MDCCCLXII Eszl. Nou. 3 napján Sírba követi Mossóczi Institoris Mihály. Érdekessége azonban a kéziratnak a versforma: kilenc szótagos sorokból felépült hatsoros strófák, erősen érvényesülő jambikus tendenciával. Idézzük a második és harmadik versszakot, ahol helyenkint igen tisztán érezhető a jambikus lüktetés:*

Valahol ülök, járok, állok,
Mindenütt forgatlak szívemben,
Mindenütt hallatik lelkemben:
Hol más JESZENÁK PÁLT találók?
Nem mindenkor, nem minden helynek
Illyen Phoenixek elő-kelnek.

Mindennek a' mivel tartoztál,
Az ISTENNEK egész szivedet
Aadt; KIRÁLYNAK hűségedet,
Köz jót tanáttssal támasztottál.
Te nálád árvák és szegények
Mind Atyoknál nevedekének.

Sok sor szinte kifogástalan jambusokból — itt-ott spondeusokkal vegyítve — áll. Különösen sikerültek verstani szempontból a „Valahol ülök”, „Nem mindenkor”, „Köz jót”, „Te nálád” kezdetű sorok. A többi sor látszólagos „szabálytalanságát” sem szabad elítélnünk, hiszen Mossóczi-Institoris itt már a későbbi, XIX—XX. századi magyar verstani fejlődést előlegezi, amikor „nemcsak a trocheusi, hanem a jambusi formákon is erőteljesen áttört a szóveg természetes hangsúlyozása.”⁴

Tudjuk, hogy XVI—XVII. századi előzmények után Ráday Gedeon írta 1735-ben az első rimes-időmértékes magyar verset (*Tavaszi estve*), az a Ráday, aki fiatal korában a pozsonyi evangélikus liceum tanítványa volt.⁵ Kezdeményezését, úgy látszik, nem felejtették el Pozsonyban, s talán ennek a Ráday-hagyománynak tulajdonítható, hogy huszonhét évvel később Mossóczi-Institoris is kísérletet tesz a rimes-időmértékes formában. Gondolhatunk olyan ösztönzésekre is, amelyeket a felvidéki evangélikus diákok a debreceni kollégiumban kaptak, olyan környezetben, ahol nagy divatja volt a verselésnek, s ahol néhány évtizeddel később a rimes-időmértékes formának talán legnagyobb magyar mestere, Csokonai Vitéz Mihály tanul. Az a Csokonai, aki egyébként — Mossóczi-Institoris életének végén — maga is eljut Pozsonyba.

A pozsonyi magyar-szlovák lelkész tehát mindenképpen megérdemli figyelmünket, nemcsak levelezésének művelődés- és irodalomtörténeti adataival, hanem érdekes verstani próbálkozásával is.

Angyal Endre

Még egyszer Verseghy Marseillaise fordításáról

Tarnai Andor *Verseghy Marseillaise fordításai* (ItK 1966. 409—415.) c. cikkében tisztázta a magyar változat létrejöttének körülményeit, és közölte Verseghy eredeti szövegét. Ugyanakkor megállapította, hogy a fordítás — határozott politikai-taktikai elgondolással — nem a Szabadság és Egyenlőség Társasága radikális, forradalmi céljait, hanem a Reformátorok Társasága eszméit tükrözi, azaz nem a polgári vagy népi forradalmárokhöz, hanem a patrióta ellenzéki nemesekehez szolt. Ami a fordítás elkészítésének idejét illeti, Tarnai bizonyítja, hogy Verseghy 1794. június vége előtt nem foghatott hozzá az átültetéshez, s úgy véli, július második felében készült el vele.

Az alább ismertetendő levél alapján lehetővé válik egyrészt a fordítás idejének rögzítése, másrészt a verssel kapcsolatos politikai-taktikai vonatkozások ellenőrzése.

³ Uo. 1897. V. köt. 501.

⁴ Magyar irodalmi lexikon, főszerkesztő BENEDEK MARCELL. Bp. 1965. II. köt. 389.

⁵ A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerkesztette KLANICZAY TIBOR. (A magyar irodalom története, I. köt.) Bp. 1964. 534.